

Michał Łyszczarz¹

michal.lyszczarz@interia.pl

ORCID: 0000-0002-9200-3123

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

Olsztyn

Od pamięci pochodzenia do budowania wspólnoty. Kształtowanie relacji polskich Tatarów z Tatarami Krymskimi² po 2014 roku

From Origin Memory to Community Building. Shaping
Relations Between Polish Tatars and Crimean Tatars
After 2014

¹Doktor nauk humanistycznych w zakresie socjologii; adiunkt w Katedrze Socjologii w ramach Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie; absolwent studiów magisterskich z socjologii i politologii na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach; autor m.in. monografii *Młode pokolenie polskich Tatarów. Studium przemian generacyjnych młodzieży w kontekście religijności muzułmańskiej oraz tożsamości etnicznej (Olsztyn-Białystok 2013)* oraz *Siufkacze i fałdżeje. Tatarska magia ludowa* (Białystok 2021); współpracownik czasopism wydawanych przez Najwyższe Kolegium Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP (członek Rady Redakcyjnej „Przeglądu Tatarskiego” oraz Kolegium Redakcyjnego „Rocznika Tatarów Polskich. Seria 2”); członek Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego, Rady Wspólnej Katolików i Muzułmanów; zainteresowania naukowe: interdyscyplinarne zagadnienia związane z polskimi Tatarami, problematyka mniejszości etnicznych i narodowych, dyskurs medialny oraz obecność islamu w Polsce i Europie.

²Autor – zgodnie z praktyką stosowaną przez działaczy polsko- i krymsko-tatarskich – zdecydował się zapisywać etnonim „Krymscy Tatarzy” wielkimi literami. Fakt ten wynika z narodowej podmiotowości oraz odrębności Tatarów Krymskich. W przypadku etnonimu „polscy Tatarzy” autor zastosował natomiast zapis małą literą, ponieważ w taki właśnie sposób określają siebie przedstawiciele tej grupy etnicznej. Forma ta jest również utrwalona na gruncie badań naukowych, dotyczących Tatarów, którzy od kilkuset lat związani są z Polską, postrzeganą jako ojczyzna i państwo narodowe (Voytyuk, 2018, s. 7; Warmińska, 1999, s. 190-191).

Cytowanie: Łyszczarz M., 2023, *Od pamięci pochodzenia do budowania wspólnoty. Kształtowanie relacji polskich Tatarów z Tatarami Krymskimi po 2014 roku*, Nurt SVD, t. 153, nr 1, s. 363.

Streszczenie

Artykuł przedstawia wzajemne relacje, łączące polskich Tatarów z Tatarami Krymskimi po aneksji Półwyspu Krymskiego przez Rosję w 2014 roku. Tekst składa się z trzech punktów poprzedzonych wprowadzeniem, w którym opisany został kontekst historyczny omawianego problemu. W zasadniczej części artykułu wskazano podstawowe kwestie związane z liczebnością i położeniem społecznym Tatarów Krymskich, tworzących w Polsce diasporę migracyjną. Następnie – na podstawie badań empirycznych – omówiona została specyfika postrzegania Tatarów Krymskich przez polskich Tatarów. Szczególną uwagę zwrócono przy tym na zestawienie różnic dzielących oba etnosy tatarskie. Klasyfikacja ta pozwoliła odnieść się do wzajemnych kontaktów i płaszczyzn współpracy Tatarów polskich i Krymskich. We wnioskach końcowych autor stwierdza, że proces ewolucji relacji od wyobrażonej i wyidealizowanej pamięci pochodzenia do budowania realnie istniejącej wspólnoty nie jest – jak dotąd – zakończony.

Słowa kluczowe: polscy Tatarzy, Krymscy Tatarzy, diaspora migracyjna, procesy adaptacji i integracji społecznej uchodźców, islam.

Abstract

The article presents the mutual relations linking the Polish Tatars with the Crimean Tatars after the annexation of the Crimean peninsula by Russia in 2014. The text consists of three parts preceded by an introduction, which describes the historical context of the problem at hand. The main part of the article identifies the basic issues related to the number and social position of Crimean Tatars, forming a migrant diaspora in Poland. Then, on the basis of empirical research, the specifics of the perception of Crimean Tatars by Polish Tatars were discussed. In doing so, special attention was paid to a classification of the differences separating the two Tatar ethnoses. This classification made it possible to refer to mutual contacts and levels of cooperation between Polish and Crimean Tatars. In the final conclusions, the author states that the process of evolution of relations from the imagined and idealized memory of origin to the building of a real existing community is not yet completed.

Keywords: Polish Tatars, Crimean Tatars, migrant diaspora, processes of adaptation and social integration of refugees, Islam.

Krymie mój we śnie drżący
chrzęstem kindżałów i śpiewu
gwiazdom pieśni nucący
buńczukiem gniewu
Do ciebie błękitny Krymie
Wrócę w blasku poezji
Kroplę tęsknoty w Ocean
przeleję w Bakczysaraju
Krymie mój w czasie odległy
Czerwonym terrorem stracony
ułudą wschodniej melodii
mystyką ostatniej modlitwy
ostatniej świecącej pochodni
i w chrześciance zbroi zbrukany
Alkoran wzniesie strzelisty
minaret Bakczysaraju
Krymie mój zdruzgotany
bądź mi wróconą ojczyzną

S. Chazbijewicz

Krym – pamięci Dżafara Seydameta

Wstęp

Rys historyczny oraz nota metodologiczna

Choć Krymskich i polskich Tatarów dzieli dystans około półtora tysiąca kilometrów oraz coraz bardziej uciążliwe granice państwowe, to niewątpliwie łączy kipczackie pochodzenie, przynależność do turkijskiego kręgu kulturowego, a także wyznawana religia (islam sunnicki). Co więcej, obydwaj etnosy splecione są historią wspólnych losów. Temu ostatniemu zagadnieniu warto przyjrzeć się bliżej.

Długo, bo mające już ponad 600 lat, relacje rozpoczął najprawdopodobniej złotoordyński chan Tochtamysz, którego przybycie na Wileńszczyznę pod koniec XIV wieku zapoczątkowało wojskowe osadnictwo tatarskie w Wielkim Księstwie Litewskim (WKL) (Tyszkiewicz, 1989, s. 147-148). W kolejnych latach kontakty były podtrzymywane, na co wpływ miało wyodrębnienie tatarskiej państwowości na Krymie (1427-1428) oraz częste walki o władzę wśród

członków panującej dynastii Girejów. Niejednokrotnie przegrani książęta byli zmuszeni do poszukiwania schronienia wraz ze swymi stronnikami na ziemiach WKL, współtworząc nowy etnos tatarski (Sobczak, 1984, s. 26-34). Chanat Krymski, wiążąc się w drugiej połowie XV wieku z Turcją Osmańską, znalazł się poza orbitą wpływów Rzeczypospolitej, a tamtejsi Tatarzy, pustosząc jej wschodnie rubieże, niejednokrotnie występowali przeciwko polskim krewniakom, walczącym po stronie królewskiej. Pomimo związania się z wrogimi obozami obydwie grupy podtrzymywały kontakty, co zaowocowało pośrednictwem Krymu podczas rozmów polskich Tatarów z sułtanem Mehmedem IV w 1672 roku, kiedy to – głównie z powodów ekonomicznych – przeszli oni na stronę turecką. W historiografii krok ten zyskał miano tzw. buntu Lipków (Grygajtis, 2003, s. 96-110).

Co ciekawe, mniej więcej w tym samym czasie – pod koniec XVIII wieku – polscy i Krymscy Tatarzy stali się ofiarami ekspansji rosyjskiej. Caryca Katarzyna II wkrótce po tym, jak zlikwidowała Chanat Krymski, współuczestniczyła w rozbiorach Polski. Upadek caratu w 1917 roku spowodował, że polscy Tatarzy – oprócz udziału w walkach o odzyskanie niepodległości przez Polskę, w których uczestniczył m.in. Aleksander Sulkiwicz (Miśkiewicz, 2017, s. 164-166) – dołączyli do Tatarów Krymskich, współtworzących po I wojnie światowej Krymską Republikę Ludową (Tyszkiewicz, 2002, s. 100-114)³. Niepowodzenie tego projektu państwowego nie zniechęciło polskich Tatarów do aktywności politycznej. W latach międzywojennych zaangażowali się oni w ruch prometejski, w ramach którego Instytut Wschodni w Warszawie wspierał narody zniewolone przez rosyjskich bolszewików (Maj, 2007, s. 260-266)⁴.

W drugiej połowie 80. lat XX wieku – na fali ruchu „Solidarność” – losy polskich i Krymskich Tatarów na nowo połączył Autonomiczny Wydział Wschodni Solidarności Walczącej. Komórka tej podziemnej organizacji, z którą blisko współpracował Selim Chazbijewicz, wspierała radzieckich dysydentów politycznych oraz obrońców praw człowieka, w tym m.in. Mustafę Dżemilewa. Polscy opozycjoniści – z Piotrem Hlebowiczem na czele – koordynowali transport pomocy humanitarnej z Turcji oraz wspomagali informacjami i sprzętem poligraficznym redaktorów czasopisma „Avdet”, wydawanego przez

³W strukturach politycznych i administracyjnych Krymskiej Republiki Ludowej działali m.in. Maciej Sulkiwicz, Aleksander Achmatowicz i Leon Najman Kryczyński.

⁴W zestawieniu osób, wygłaszających odczyty organizowane przez Instytut Wschodni, znaleźli się Tatarzy, m.in. L.N. Kryczyński i E. Szykiewicz.

Tatarów Krymskich. W końcowych latach istnienia ZSRR Tatarzy rozpoczęli bowiem masowe powroty z wygnania w Uzbekistanie do swojej ojczyzny (Hlebowicz, 2005).

Problematyka, która dotyczy współczesnych relacji polskich Tatarów z ich krymskimi pobratymcami, nie była jak dotąd przedmiotem pogłębionych analiz naukowych⁵. Ten stan rzeczy wynika najprawdopodobniej z faktu, iż diaspora migracyjna, skupiająca przybyszy z Krymu, powstała dopiero niedawno. Ponadto grupa ta jest nieliczna, mało widoczna i dość hermetyczna – otwarta w zasadzie tylko na polskich Tatarów oraz innych wyznawców islamu w Polsce, głównie członków społeczności tureckiej, współpracującej z Tatarami w ramach Muzułmańskiego Związku Religijnego (MZR).

Aby uzyskać niezbędne informacje, autor przeprowadził badania empiryczne, w wyniku których w kwietniu 2022 roku udało się zrealizować pięć eksperckich wywiadów faktograficznych, skategoryzowanych przez kwestionariusz, zawierający kilkanaście pytań otwartych. Procedurą diagnostyczną zostali objęci przedstawiciele polskich Tatarów z Białegostoku i Gdańska, którzy utrzymują stałe kontakty z Tatarami Krymskimi⁶. Próba została dobrana na podstawie kryterium dostępności (znajomości środowiska tatarskiego) oraz celowości (ze względu na fakt posiadania przez rozmówców wiedzy o przedmiocie badania). Nie miała ona zatem charakteru reprezentatywnego.

1. Liczebność oraz położenie społeczne Tatarów Krymskich w Polsce

Pomimo pokrewieństwa kulturowego i religijnego oraz przepłatających się losów historycznych do niedawna mieszkali w Polsce tylko nieliczni

⁵Jedynym w zasadzie całościowym opracowaniem stosunków, łączących polskich i Krymskich Tatarów, jest popularnonaukowy album pt. *Tatarzy krymscy – Tatarzy polsko-litewscy* (Czerwononaja i Chazbijewicz, 2014). Publikacja ta zawiera zbiór wielojęzycznych artykułów, dokumentów oraz fotografii. Wątki historyczne znalazły się ponadto we fragmentach szerszych publikacji (Sejdamet, 1990, s. 41-43, 60, 78-79; Chazbijewicz, 2001, s. 46-61, 208-212; Wendland, 2013, s. 246-252). Jedna pozycja poświęcona została tożsamości narodowej Tatarów Krymskich, religijności oraz stosunkom etnicznym tuż przed aneksją półwyspu przez Rosję (Borowik, 2013, s. 105-148, 235-301).

⁶Lista respondentów: kobieta (K) – ur. 1983 – zamieszkała w Białymstoku – wywiad przeprowadzony w dniu 9.04.2022 [W 1]; K – 1967 – Białystok – 10.04.2022 [W 2]; mężczyzna (M) – 1955 – Białystok – 10.04.2022 [W 3]; M – 1979 – Gdańsk – 28.04.2022 [W 4]; K – 1949 – Gdańsk – 28.04.2022 [W 5].

Tatarzy Krymscy (m.in. Nedim Useinov⁷). Ten stan rzeczy zmienił się dopiero wraz z rosyjską aneksją Krymu, kiedy to w latach 2014-2015 ukształtowała się obecna diaspora migracyjna. Niestety, nie są znane dokładne dane na temat liczebności Tatarów Krymskich w Polsce⁸. Według jedynych dostępnych statystyk, będących w posiadaniu MZR, ponad 80 Tatarów z Krymu, którzy w tym okresie przybyli do Polski, postanowiło osiedlić się, a także – z powodu rosyjskich represji na tle politycznym i religijnym – ubiegać się o przyznanie statusu uchodźcy lub innej formy ochrony cudzoziemców przewidywanej przez polskie prawo⁹. W marcu i kwietniu 2022 roku, to jest po wybuchu wojny ukraińsko-rosyjskiej, przyjechało do Polski kolejnych kilkadziesiąt osób (głównie z Kijowa i Chersonia), jednakże część spośród nich od razu wybrała się w dalszą podróż na Zachód. Obecnie w naszym kraju przebywa najprawdopodobniej ponad 150 Tatarów Krymskich¹⁰. Szacunki te obejmują jednak tylko te osoby, które nawiązały kontakt z MZR. Oprócz koordynowania oddolnych działań pomocowych, wspomniany MZR zaangażował się również w bezpośrednią pomoc uchodźcom z Krymu. Z inicjatywy MZR Tatarskie Centrum Kultury

⁷Nedim Useinov – politolog związany z Uniwersytetem Warszawskim, działacz społeczny i niepodległościowy, członek Rady Koordynacyjnej Światowego Kongresu Tatarów Krymskich (Vatany, 2015, s. 77).

⁸Szczegółowych danych, dotyczących liczebności Tatarów Krymskich, nie posiada Urząd ds. Cudzoziemców; w statystykach ujmowani są oni jako obywatele Ukrainy. Stosownych danych nie posiada również Główny Urząd Statystyczny. W słowniku etnonimów, z którego można było skorzystać w pytaniach, dotyczących przynależności narodowościowej podczas Narodowego Spisu Powszechnego (NSP) z 2021 roku, była obecna tylko ogólna kategoria „Tatarzy”. Istniała wprawdzie możliwość otwartego zapisu tekstowego, ale trudno przewidywać, ile osób mogło z niej skorzystać. W związku z powyższym w wynikach NSP najprawdopodobniej liczebność polskich i Krymskich Tatarów zostanie ujęta łącznie.

⁹Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 2003 nr 128, poz. 1176).

¹⁰W związku z wprowadzeniem częściowej mobilizacji w Rosji pod koniec września 2022 roku przewidywana jest kolejna, trudna do oszacowania, fala migrantów tatarskich, udających się na Zachód. Dekretem prezydenta Władimira Putina zostali objęci Tatarzy, którzy, mieszkając na okupowanym Krymie, przyjęli obywatelstwo rosyjskie. Według informacji tatarskich działaczy niepodległościowych półwysep opuściło kilka tysięcy osób. Migranci, którzy opuścili Krym, próbują poprzez Białoruś dostać się do Polski. Dla większości osób nasz kraj będzie jednak tylko przystankiem w drodze na Zachód (zwłaszcza do Niemiec i Holandii). Por. wypowiedzi Refata Czubarowa dla Polskiej Agencji Prasowej (Junko, 2022).

Islam w Suchowoli zostało tymczasowo przekształcone w „centrum pomocy dla uchodźców muzułmańskich z Ukrainy”. Urządzono tam 22 miejsca noclegowe (Pawlic-Miśkiewicz, 2022, s. 8-9).

Według informacji, uzyskanych od działaczy MZR, Tatarzy Krymscy swój pobyt w Polsce postrzegają w perspektywie długookresowej, ze świadomością braku możliwości powrotu do ojczyzny. Ich decyzja o osiedleniu się w Polsce wynikała z faktu, że – w większości przypadków – mają oni uregulowaną sytuację prawną. Tatarzy Krymscy posiadają status uchodźcy, ochronę uzupełniającą lub ochronę czasową na podstawie Ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. 2022, poz. 583). Zaledwie kilka rodzin – po otrzymaniu negatywnych decyzji – nadal czeka na zakończenie procedury odwoławczej lub złożyło wnioski o objęcie inną formą ochrony i legalizacji pobytu. Diaspora migracyjna Tatarów Krymskich związana jest przede wszystkim z Białymstokiem i najbliższą okolicą, na co wpływ ma obecność w tym mieście polskich Tatarów. Tylko kilka rodzin przebywa w Gdańsku i Warszawie. W miastach tych – co nie jest bez znaczenia – działają również struktury religijne MZR.

Społeczność Tatarów Krymskich w Polsce wyróżnia kulturowanie tradycyjnego modelu rodziny, który charakteryzuje się m.in. wielodzietnością, wielopokoleniowością oraz patriarchalnym sposobem regulowania stosunków międzyludzkich. Jak podkreślają tatarscy informatorzy, aktywność zawodowa przybyszy z Krymu jest głównie domeną mężczyzn, którzy wykonują najczęściej zawody niewymagające wysokich kwalifikacji (np. w sektorze budowlanym), niejednokrotnie łącząc kilka etatów. W rodzinach, posiadających często trójkę i więcej dzieci, kobiety, realizując społeczne i kulturowe role matki i żony, skupiają się na wykonywaniu obowiązków domowych. Tym niemniej domeną kobiet stała się prywatna inicjatywa gospodarcza. Tatarki Krymskie z powodzeniem prowadzą bowiem działalność gastronomiczną w Polsce (m.in. Susanna Izzetdinova¹¹ i Susanna Tukhiel¹²) oraz usługi z branży kosmetycznej i odnowy biologicznej (m.in. Zeyneb Lavrishcheva¹³).

¹¹Susanna Izzetdinova jest założycielką piekarni i restauracji „Azima. Tatarskie przysmaki” w Gdańsku. Pierwszy lokal – z trzech obecnie funkcjonujących – powstał w 2019 roku (Ejsmont, 2021, s. 14-17; OWG – „Azima Izzetdinova”, 2022).

¹²Susanna Tukhiel prowadziła na przełomie lat 2019-2020 restaurację „Altyn Terek” w Toruniu, a obecnie oferuje usługi cateringowe w Koninie (Oberlan, 2019; OWG – „Altyn Terek Susana Tukhiel”, 2022).

¹³Zeyneb Lavrishcheva jest założycielką salonu masażu „Perła”, który od 2017 roku działa w Białymstoku (OWG – „Perła Zeyneb Lavrishcheva”, 2022).

Po przybyciu do Polski Tatarzy Krymscy realizują strategie adaptacyjne, które są wynikiem skonfrontowania tradycyjnych norm i wartości z nowymi warunkami życia na emigracji. Zdaniem tatarskich informatorów przedstawiciele diaspory migracyjnej charakteryzują silne więzi rodzinne oraz wspólnotowość, która jest rozumiana jako lojalność względem szerszych struktur klanowych. Tatarzy Krymscy zwracają ponadto uwagę na wyraźne oddzielenie prywatnej i publicznej aktywności życiowej. Ta pierwsza sfera podlega znacznej separacji, w wyniku której następuje ograniczenie kontaktów do członków rodziny i klanu.

Przedstawiciele diaspory wykazują na integrację z otoczeniem społecznym, choć jest ona ograniczona do sfery religijnej (utrzymywanie relacji z polskimi Tatarami w białostockim meczecie) i zawodowej (z Polakami w szkole oraz pracy). Tatarzy Krymscy próbują zachować wymogi praktykowanego przez nich jeszcze przed przybyciem do Polski ortodoksyjnego modelu islamu. Przejawia się on m.in. w dążeniu do rozdziału płci, noszeniu hidżabu i skromnego stroju przez kobiety, a w przypadku dziewcząt w zwolnieniu z zajęć szkolnych na basenie. Zdaniem polskotatarskich rozmówców przybysze z Krymu nie tylko nie spożywają alkoholu, ale wręcz nie tolerują jego obecności w przestrzeni publicznej. Skutkiem tego były odmowy podjęcia pracy w sektorze gastronomicznym. W polskich realiach społeczno-kulturowych całkowita abstynencja niesie jednak za sobą ryzyko negatywnych reakcji otoczenia. Co ciekawe, wpływa to również na osłabienie relacji ze środowiskiem polskich Tatarów, które jest o wiele bardziej liberalne światopoglądowo. Na taki stan rzeczy wpływ ma zapewne znaczny stopień asymilacji, której poddani są członkowie tej grupy etnicznej.

Krymską diasporę w Polsce charakteryzuje brak wykształconych elit przywódczych. Najbardziej rozpoznawalnymi liderami tej społeczności są nadal świeccy działacze niepodległościowi, którzy znaleźli się w naszym kraju przed aneksją Krymu przez Rosję w 2014 roku. Ich wpływ na społeczność Tatarów Krymskich jest jednak znikomy, ponieważ – zdaniem informatorów – wszelkie decyzje w obrębie diaspory migracyjnej podejmowane są przez głowy poszczególnych rodzin i klanów oraz nieformalne struktury religijne (głównie Hizb ut-Tahrir¹⁴). Być może powodem takiego stanu rzeczy jest fakt,

¹⁴Hizb ut-Tahrir (Partia Islamskiego Wyzwolenia) – globalny ruch społeczny o charakterze panislamskim i fundamentalistycznym (zmierzający do reaktywacji instytucji kalifatu), który powstał na bazie filii organizacji Braci Muzuł-

że wśród nowych przybyszy wyraźnie brakuje przedstawicieli świeckiej inteligencji niepodległościowej. W społeczności krymskotatarskiej obecni są działacze religijni, ale jak dotąd nie mają oni ambicji tworzenia własnej sformalizowanej organizacji wyznaniowej. Przedstawiciele tej wspólnoty związani są z meczetem MZR przy ul. Piastowskiej 13F w Białymstoku, stanowiąc obecnie główną grupę wyznaniową, która systematycznie uczestniczy w modlitwach piątkowych i świątecznych. Brak wykształconych elit przywódczych najprawdopodobniej uniemożliwi im jednak utworzenie własnych struktur w obrębie MZR, jak miało to miejsce w przypadku Turków (warszawska gmina „Fatih” powstała w 2008 roku) oraz narodów kaukaskich (powołana do życia w październiku 2022 roku). W związku z tym Tatarzy Krymscy pozostaną niezrzeszeni lub być może włączeni w skład Muzułmańskiej Gminy Wyznaniowej (MGW), która funkcjonuje w stolicy Podlasia.

2. Tatarzy Krymscy w świadomości polskich Tatarów

Tatarzy Krymscy od dawna są obecni w pamięci polskich Tatarów. Według rozmówców, z którymi przeprowadzono wywiady, świadomość ta przejawia się przede wszystkim w kulturowaniu przekonania o wspólnym pochodzeniu i bliskości kulturowej. W przypadku większości Tatarów wiedza ta ma jednak charakter potoczny, ponieważ oparta jest nie tyle na znajomości faktów historycznych, ile na mitach. Polscy Tatarzy – w wyniku migracji na Zachód – utracili znaczną część pierwotnego, turkijskiego dziedzictwa kulturowego oraz ulegli daleko idącej asymilacji ze słowiańskim otoczeniem. Dlatego też panuje wśród nich przekonanie, że Tatarzy Krymscy – pomimo trudnych doświadczeń historycznych – przetrwali jako dość liczna wspólnota, która zachowała dawne tradycje, własny język oraz tożsamość narodową. Istnieje przy tym wyraźna tęsknota – wyrażająca się np. w poezji polskotatarskich poetów – za archetypami tradycji złotoordyńskich, takimi jak fantazmat stepu czy wierzenia szamanistyczne (Łyszczarz, 2015a, s. 183-202). Motywy te mają łączyć ich z pobratymcami na Krymie. Jest to jednak przykład kreowania wyobrażonej, a nie realnej rzeczywistości. Polscy Tatarzy tworzą ją przede wszystkim z myślą o budowaniu własnej ideologii etnicznej.

manów, założonej w Palestynie na przełomie 1952 i 1953 roku (Łabenda, 2003, s. 167-193)

Zdecydowanie rzadziej więzi z Tatarami Krymskimi budowane są na bazie obiektywnej wiedzy historycznej. Taką perspektywę posiadają tylko wąskie elity intelektualne polskich Tatarów. Dominują w tym wypadku odniesienia do historii najnowszej, kiedy to w drugiej połowie XIX wieku Tatarzy Krymscy – podążając tropem doktryny Ismaïła Gasprinskiego (krym.tat. *İsmail Gaspirali*) – uświadomili sobie konieczność modernizacji, odejścia od relikwów feudalizmu, wzmacniania własnej podmiotowości narodowej oraz pielęgnowania więzi z muzułmanami i innymi ludami tureckimi (Kirimal, 2006, s. 32-35). Polscy Tatarzy przywołują przede wszystkim – wspomniane we wprowadzeniu – fakty związane z udziałem swoich przodków w walce narodowowyzwoleńczej Tatarów Krymskich po I wojnie światowej. Powodem takiego stanu rzeczy jest zapewne stosunkowo niewielki dystans czasowy, dzięki czemu wydarzenia te są nadal obecne w świadomości najstarszego pokolenia polskich Tatarów. Wiedza ta jest jednak dość ogólna.

Co ciekawe, informatorzy nie potwierdzili hipotezy, według której szczególne miejsce w pamięci o wspólnych losach polskich i Krymskich Tatarów w pierwszych dziesięcioleciach XX wieku powinien zajmować Edige Kirimal-Szynkiewicz (1911-1980). Działacz ten zaangażowany był w aktywizację młodzieży tatarskiej w przedwojennej Polsce oraz budowanie pantatarskiej więzi z narodami turkijskimi. Powodem wyparcia tej osoby z pamięci jest być może stygmatyzujący fakt podjęcia przez E. Kirimal-Szynkiewicza współpracy z hitlerowskimi Niemcami. Po II wojnie światowej działacz ten osiedlił się na emigracji w Monachium i zerwał kontakty z rodziną w Polsce (Chazbijewicz, 2018, 202-204).

Renesans tożsamości etnicznej polskich Tatarów, który miał miejsce wraz z transformacją ustrojową w Polsce i powstaniem Związku Tatarów Polskich w 1992 roku, zbiegł się z pierwszymi po wojnie próbami ożywienia relacji z pobratymcami z Krymu. Szczególną rolę w tym procesie odegrał Selim Chazbijewicz, który jako redaktor „Rocznika Tatarów Polskich” szeroko otwierał łamy na problematykę krymską, a w twórczości poetyckiej łączył sentyment do tatarszczyzny na Kresach Wschodnich z fascynacją muzułmańskim Wschodem (Chazbijewicz, 1990b). W dziedzinie kultury nie bez znaczenia dla budowania więzi z Krymem było również opublikowanie *Sonetów krymskich* w tłumaczeniu na język krymskotatarski (Mic-

kiewicz, 2013) oraz pomoc, której udzielili Tatarzy Krymscy w momencie tworzenia młodzieżowego zespołu pieśni i tańca „Buńczuk” w Białymstoku¹⁵. Polscy Tatarzy podjęli ponadto szereg działań w sferze społeczno-politycznej. O woli budowania wspólnoty z Tatarami Krymskimi świadczyło m.in. powstanie Unii Tatarów Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy¹⁶, a także wydanie w języku polskim kluczowych dzieł krymskiego działacza niepodległościowego Dżafera Sejdamera¹⁷. Istotne znaczenie miała bez wątpienia obecność symbolu państwowości Tatarów Krymskich – Złotej Tamgi – na okładce, a następnie winiecie tytułowej „Przeglądu Tatarskiego”¹⁸. Przez wiele lat błękitna flaga potomków chanów z Bakczysaraju powiewała przed siedzibą Narodowego Centrum Kultury Tatarów (NCKT) im. L. Kryczyńskiego w Gdańsku.

Według moich informatorów wyobrażenia polskich Tatarów o Tatarach Krymskich, którzy zamieszkali w Polsce od 2014 roku, kształtują się w obrębie pięciu podstawowych optyk. Pierwsza z nich odnosi się do doświadczenia migracyjnego. Tatarzy Krymscy są w niej postrzegani często jako „uchodźcy, uciekający ze swojej ziemi przed Rosjanami i wojną” [W 1]. Druga perspektywa ma charakter społeczny, związany z zaangażowaniem w działalność humanitarną. Tatarzy Krymscy są w niej przedstawiani jako „biedni ludzie, którym my pomagamy” [W 2]. Trzecia optyka związana jest z dostrzeganiem różnic, dotyczących religijności. Tatarzy z Krymu, pomimo tego że są wyznawcami islamu, to jednak „są inni niż my, tacy są arabsko religijni” [W 1]. Czwarty punkt widzenia odnosi się do kwestii kulturowych. Przybysze z Krymu to „dla nas jest to taka ciekawostka,

¹⁵Krymscy Tatarzy, za pośrednictwem Urszuli Doroszewskiej, przygotowali dla młodzieży w Białymstoku warsztaty taneczne zrealizowane w 2000 roku przez Lewię Bigbulatową (artystkę z zespołu „Krym” z Symferopolu), a także uszyli dwa pierwsze komplety strojów (Łyszczarz, 2015b, s. 73-76).

¹⁶Projekt Unii Tatarów Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy, uroczyste proklamowany w Sokółce 25 sierpnia 2000 roku, nie wyszedł jednak poza etap prac koncepcyjnych.

¹⁷Polscy Tatarzy opublikowali dwa dzieła Dż. Sejdamera: *Pamiętniki polityczne* (w całości w ramach czasopisma „Millet”, nr 1, 2001-2002, natomiast w odcinkach w „Przeglądzie Tatarskim” od 2012 roku) oraz *Krym* („Życie Muzułmańskie”, nr 2-3, 1990).

¹⁸Tamga Tatarów Krymskich widniała na okładce „Przeglądu Tatarskiego” od momentu powstania czasopisma w 2009 aż do 2021 roku, kiedy to została zastąpiona tamgą Złotej Ordy, co miało podkreślać pantatarskie więzi historyczne polskich Tatarów ze wszystkimi ludami turkijskimi.

a nawet egzotyka i powiew Orientu” [W 3]. Ostatnia płaszczyzna interpretacyjna stanowi uszczegółowienie poprzedniej w zakresie kwestii cywilizacyjnych. Tatarzy Krymscy są zatem postrzegani jako osoby odmienne mentalnie od ludzi Zachodu, za których to uważają się polscy Tatarzy. W opisie pobratymców z Ukrainy pojawiła się ocena, że „to tacy Tatarzy nieoswojeni” [W 4], a zarazem „ludzie radzieccy” [W 5].

Wskazane perspektywy nie wykluczają się i bardzo często współistnieją ze sobą. Co więcej, na ich podstawie prześledzić można zakres różnic, dzielących obydwie etnosy tatarskie. Najważniejszą z nich jest status etniczny. W przypadku Tatarów Krymskich istnieje powszechne przekonanie o wykształceniu świadomości narodowej pomimo braku własnej państwowości. Polscy Tatarzy, w większości przypadków, posiadają złożoną tożsamość o podwójnej przynależności, identyfikowaną najczęściej jako grupa etniczna w obrębie narodu polskiego. Potwierdzają to wyniki Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku¹⁹, a uprawomocniają regulacje ustawowe²⁰. O ile autoidentyfikacja polskich Tatarów oscyluje wokół trzech elementów tożsamości, wskazanych przez Katarzynę Warmińską (Warmińska, 1999, s. 12), o tyle w przypadku Tatarów Krymskich – obok tatarskości i muzułmańskości, które są wspólne dla większości etnosów tatarskich – pojawia się także panturkizm, będący nie tylko dziedzictwem historycznych więzi Chanatu Krymskiego z Turcją Osmańską, ale także wynikiem nowoczesnego nacjonalizmu, inspirowanego przez prądy modernizacyjne I. Gasprinskiego oraz wpływy ruchu młodotureckiego na przełomie XIX i XX wieku. W wyniku rosyjskiej agresji z 2014 roku wśród Tatarów Krymskich pojawiała się – niespotykana wcześniej na tę skalę – powszechna postawa solidarności z państwem ukraińskim. Krymscy działacze niepodległościowi, w sytuacji wyższej konieczności, zdecydowali się powstrzymać prowadzoną dotąd krytykę Ukrainy za długoletnie niewywiązywanie się z obietnic przyznania realnej autonomii rdzennej ludności półwyspu (Voytyuk, 2018, s. 287-302).

¹⁹Według danych NSP z 2011 roku spośród 1916 osób, deklarujących łącznie tatarską identyfikację narodowo-etniczną, tożsamość wyłącznie tatarską posiadało 665 osób, a złożoną tożsamość 1251 osób, na którą składa się 335 osób z przynależnością tatarsko-polską oraz 916 osób z polsko-tatarską (Gudaszewski, 2015, s. 122).

²⁰Por. art. 2, pkt. 4 Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. 2005 nr 17, poz. 141).

Obydwie społeczności dzieli ponadto stosunek do tradycji tatarskich. O ile polscy Tatarzy pielęgnują dziedzictwo ukształtowane przez kilkaset lat bytności na ziemiach WKL, o tyle dla ich pobratymców najważniejsze znaczenie ma duma z dziedzictwa kulturowego Chanatu Krymskiego oraz pamięć o stalinowskiej deportacji w 1944 roku i trudach powrotu na Półwysep Krymski. W przeciwieństwie do polskich Tatarów, którzy w znacznym stopniu ulegli presji asymilacyjnej i polonizacji, dla przybyszy z Krymu istotne znaczenie – wpływające na złożoność identyfikacji tożsamościowych – ma brak jednolitości kulturowej²¹, językowej²² i religijnej²³. Powodem takiego stanu rzeczy jest historyczne doświadczenie przesiedlenia do Uzbekistanu oraz konieczności życia w ateizującej i rusyfikującej rzeczywistości Związku Radzieckiego. Czynniki te wywarły istotny wpływ na mentalność Tatarów Krymskich, którzy zdaniem polskotatarskich rozmówców po przyjeździe do naszego kraju musieli rozpocząć proces adaptacji, wymagający poznania zachodnich wzorów cywilizacyjnych oraz odejścia od głęboko zakodowanego – zwłaszcza w przypadku starszego pokolenia – postradzieckiego sposobu myślenia.

²¹Według polskotatarskich rozmówców rodzimej kulturze Tatarów Krymskich towarzyszą elementy rosyjskie (czyli dominujące w czasach carskiej Rosji, a następnie ZSRR), uzbeckie (nabyte po wypędzeniu z półwyspu i osiedleniu w Uzbekistanie) oraz ukraińskie (współczesne, związane z przynależnością do państwa ukraińskiego).

²²Tatarzy Krymscy, którzy przyjechali do Polski, są w większości dwujęzyczni (posługują się równoległe językiem krymskotatarskim, rosyjskim lub rządziej ukraińskim). Informatorom, z którymi przeprowadzono wywiady, znane są jednak przypadki braku znajomości języka ojczystego wśród przybyszy z Krymu.

²³Po latach radzieckiej ateizacji Tatarzy Krymscy zaczęli w 90. latach XX wieku ulegać wpływom arabskich i tureckich misjonarzy muzułmańskich, którzy promowali islam w formie ortodoksji koranicznej (salafizm) oraz fundamentalizmu (ruch Hizb ut-Tahrir). Te dwie skrajne formy religijności dominują wśród osób, które po 2014 roku osiedliły się w Polsce (Borowik, 2013, s. 142-144, 268-270).

	polscy Tatarzy	Tatarzy Krymscy w Polsce
Status etniczny	grupa etniczna w obrębie narodu polskiego	naród bezpaństwowy
Elementy tożsamości	polskość, tatarskość, muzułmańskość	tatarskość, muzułmańskość, panturkizm, solidarność z Ukrainą
Stosunek do tradycji	relikty dawnych tradycji, pamięć o dziejach osadnictwa w WKL, repatriacja z Kresów Wschodnich, patriotyzm	dziedzictwo Chanatu Krymskiego, pamięć o deportacji z Krymu i powrocie na półwysep, nacjonalizm
Język	polski	rosyjski, krymskotatarski, ukraiński
Kultura	polka i polskotatarska	krymskotatarska, rosyjska, uzbecka, ukraińska
Religia	tradycyjny tatarski model islamu ²⁴	ortodoksja koraniczna (salafizm), fundamentalizm (Hizb ut-Tahrir), świecki poradziecki islam kulturowy
Mentalność	zachodnia oraz regionu pogranicza (podlaska)	wschodnia (orientalna), postradziecka

Tabela 1. Zestawienie różnic, dzielących polskich i Krymskich Tatarów w Polsce (oprac. własne).

²⁴Tradycyjny tatarski model islamu charakteryzuje: a) etnicyzacja (religia kluczowym elementem tożsamości etnicznej); b) lokalność (wynik izolacji względem świata muzułmańskiego oraz dostosowania religii do wymogów życia w słowiańskim otoczeniu społeczno-kulturowym w warunkach pogranicza); c) synkretyczność (asymilacja z otoczeniem, otwartość na wpływ kultur sąsiedzkich); d) selektywność (odejście od restrykcyjnych nakazów i zakazów zawartych w ortodoksji koranicznej); e) ludowość (religijność wzbogacona o elementy magii, relikty szamanizmu oraz obrzędowości ludowej) (Łyszczarz, 2013, s. 193-199).

3. Wzajemne relacje oraz płaszczyzny współpracy Tatarów polskich i Krymskich

Aneksja Krymu przez Rosję w 2014 roku i związana z nią migracja ludności tatarskiej spotkała się z dużym odzewem wśród polskich pobratymców. Białostoccy Tatarzy bardzo szybko zorganizowali sztab zarządzania pomocą, skupiony wokół tamtejszej MGW MZR²⁵. Rozmówcy, z którymi przeprowadzono wywiady, podkreślali, że polscy Tatarzy byli otwarci i pozytywnie nastawieni do uchodźców, a także z entuzjazmem angażowali się w pomoc materialną oraz doradztwo w zakresie problemów adaptacji w naszym kraju. Za tą chwalebłą postawą stał niewątpliwie odruch serca, potęgowany świadomością wspólnego pochodzenia oraz przekonanie o bliskości kulturowej i religijnej. Pomoc nie była zatem w pełni bezinteresowna, ponieważ jej adresatami byli ludzie postrzegani w kategoriach swojskości. Co więcej, działacze organizacji polskotatarskich wiązali z przybyciem uchodźców z Krymu duże nadzieje na poszerzenie tradycji i wzbogacenie własnej kultury, ale nie wykazywali – i zresztą nie wykazują nadal – większego zainteresowania językiem Tatarów Krymskich. Fakt ten wynikać może z nieudanych doświadczeń Związku Tatarów RP, który bez powodzenia prowadził pilotażowe programy nauki tego języka²⁶.

Relacje polskich Tatarów z Tatarami Krymskimi nie ograniczały się do pomocy materialnej koordynowanej przez MZR, ponieważ co miesiąc – do 2016 roku – były organizowane przez MGW w Białymstoku kobiece spotkania integracyjne, połączone z różnymi warsztatami (np. kulinarnymi, tanecznymi, hafciarskimi). Co ciekawe, nie było natomiast spotkań dla mężczyzn, które spełniałyby podobne funkcje. Można wskazać kilka powodów tego stanu rzeczy. Po pierwsze, zdaniem moich informatorów Tatarzy Krymscy nie akceptowali wydarzeń publicznych w formule mieszanej, o koedukacyjnym charakterze. Ponadto mężczyźni z Krymu nie byli szczególnie zainteresowani integracją z polskimi Tatarami, poświęcając czas wyłącznie na pracę zawodową oraz życie rodzinne.

²⁵Tatarscy informatorzy podkreślali, że działania zorientowane na pomoc Tatarom Krymskim prowadził również Jerzy Szahuniewicz w NCKT im. L. Kryczyńskiego w Gdańsku.

²⁶W 2012 i 2014 roku Związek Tatarów RP próbował prowadzić naukę języka Tatarów kazańskich, natomiast w 2016 roku krymskotatarskiego, korzystając z pomocy Tatarów przybyłych z Krymu. Niestety, po kilku spotkaniach zabrakło chętnych do nauki (*Nauka języka tatarskiego*, 2012; *Nauka języka tatarskiego...*, 2013; *Nauka języka tatarskiego*, 2016).

Początkowo wzajemne relacje były na tyle ścisłe, że polscy Tatarzy – jako społeczność, a nie tylko grupa działaczy – mieli dość dużą wiedzę o życiu codziennym Tatarów Krymskich w Polsce. Po 2016 roku – kiedy rodziny uchodźcze usamodzielniały się i wyprowadziły z Ośrodka dla Cudzoziemców w Białymstoku²⁷ – nastąpiło ograniczenie częstotliwości kontaktów. Po kilku latach ostygł też entuzjazm pomocowy. Osoby, z którymi przeprowadzono wywiady, podkreślały, że wśród części społeczności polskich Tatarów pojawiły się wówczas głosy, kwestionujące zasadność długoterminowego wsparcia dla przybyszy z Krymu i wskazujące na ryzyko uzależnienia od pomocy socjalno-bytowej. Obecnie jedynie liderzy społeczności polskotatarskiej – przede wszystkim działacze MZR i ZTRP – utrzymują relacje towarzyskie z poszczególnymi rodzinami Tatarów Krymskich. Są to jednak kontakty ograniczone do kilku bądź kilkunastu wybranych, najlepiej zintegrowanych osób.

Warto podkreślić, że Tatarzy Krymscy aktywnie angażują się w życie religijne MGW w Białymstoku. Członkowie diaspory migracyjnej uczestniczą w modlitwach piątkowych i świątecznych, stanowiąc obecnie główną – obok studentów z zagranicy – grupę wiernych. Dzieci krymskie uczęszczają na lekcje religii, swą liczebnością przewyższając już młodzież polskotatarską. Wyrazem zaufania ze strony MZR było powierzenie kilka lat temu funkcji nauczyciela w jednej z grup kształceniowych przedstawicielowi Tatarów Krymskich – Ismailowi Osmanowowi.

Warto podkreślić, że przybysze z Krymu postrzegają MZR wyłącznie jako organizację religijną. Rozmówcy, z którymi przeprowadzono wywiady, z bólem zauważają, że Tatarzy Krymscy w niewielkim stopniu interesują się wydarzeniami o charakterze społeczno-kulturalnym, przygotowywanymi przez MZR, ZTRP czy Fundację Tatarskie Towarzystwo Kulturalne. Pomimo to przedstawiciele diaspory migracyjnej pomagali polskim Tatarom w przygotowywaniu tradycyjnych potraw z okazji świąt religijnych i iftarów, zanim w 2020 r. powstała – powiązana z MGW w Białymstoku – restauracja „Halva”. Co ciekawe, szerszego zainteresowania przybyszy z Krymu nie wzbudziła nawet działalność młodzieżowych zespołów pieśni i tańca „Buńczuk”²⁸. Ten stan rzeczy wynikał najprawdopodobniej z powodów

²⁷Tatarzy Krymscy mieszkali początkowo w tymczasowym Ośrodku dla Cudzoziemców w Białymstoku przy ul. 1 Armii Wojska Polskiego 7.

²⁸Mowa o zespołach, ponieważ w wyniku konfliktu wewnątrz wspólnoty polskich Tatarów grupa artystyczna, utworzona w 1999 roku przez Halinę

religijnych – rodziny, które ortodoksyjnie interpretują doktrynę islamu, nie akceptują bowiem wspólnych zajęć dla dziewcząt i chłopców, a nawet aktywności muzycznej. Wyjątkiem była w zasadzie tylko Arzy Alieva, która przez kilka lat tańczyła w zespole prowadzonym przez Annę Mucharską.

Zakończenie

Relacje, łączące polskich Tatarów z diasporą krymskich pobratymców, którzy przyjechali do naszego kraju tuż po rosyjskiej agresji na Ukrainę, były budowane wokół mitu wspólnego pochodzenia oraz tęsknoty za odległą, dawną ojczyzną na Wschodzie. Na trwałość tego przekonania wpływ ma kultura. Sentyment polskich Tatarów do Orientu podtrzymywany jest bowiem przez poezję – czego dobrą egzemplifikacją jest wiersz, będący mottem niniejszego artykułu – oraz działalność folklorystyczną zespołów „Buńczuk”. Wizerunek Tatarów Krymskich jest przez to w dużej mierze wyobrazony i wyidealizowany, ponieważ ich polscy krewniacy – poza nielicznymi wyjątkami – nie mieli wcześniej możliwości nawiązania z nimi kontaktu, a czasem nawet okazji do wyjazdu na Krym.

Świadomość pokrewieństwa i łączącego Tatarów dziedzictwa kulturowego – poza początkowym okresem ożywionych kontaktów pomocowych – nie została jak dotąd przekuta w trwałe więzi wspólnotowe. Zresztą, podobne wrażenia towarzyszyły wielu przybyszom z Krymu. Decydując się na nagły przyjazd do Polski, mieli oni nikłą wiedzę o kraju, do którego zmierzali, a przede wszystkim nie posiadali prawie żadnych informacji o polskich Tatarach. Nie może więc dziwić fakt, że migranci nie znali specyfiki ich tradycji, religijności, położenia społecznego czy – pielęgnowanej przez polsko-tatarską elitę – pamięci o chlubnych momentach ich wspólnej historii, m.in. udziału w walce o własne państwo na Krymie po I wojnie światowej. Moi rozmówcy podkreślali, że sam fakt przyjazdu Tatarów Krymskich do Polski, osiedlenia się oraz życia po sąsiedzku w Białymstoku i Gdańsku to jednak zbyt mało, aby można było już dziś mówić o wykształceniu Szahidewicz, podzieliła się na dwa podmioty – Tatarski Zespół Dziecięco-Młodzieżowy „Buńczuk” (pod kierownictwem Anny Mucharskiej, funkcjonujący przy MGW MZR w Białymstoku) oraz Tatarski Zespół Taneczno-Wokalny „Buńczuk” (kierowany w latach 2012-2017 przez Ewę Jakubowską, obecnie przez Marię Chazbijewicz, a związany z Fundacją Tatarskie Towarzystwo Kulturalne w Białymstoku).

poczucia jedności etnicznej. Na podstawie wiedzy informatorów nasuwa się w związku z tym wniosek, iż polskich Tatarów – poza etnonimem i pamięcią o wspólnych korzeniach – niewiele łączy z Tatarami Krymskimi. Dzieli ich natomiast praktycznie wszystko. Konstatacja ta stała się podstawą zaprezentowanego w artykule zestawienia różnic, dzielących polskich i Krymskich Tatarów, mieszkających w Polsce.

Warto podkreślić, że aktywność społeczna przedstawicieli diaspory migracyjnej skupiona jest głównie na sferze religijnej. Paradoksalnie nie zbliża ich to do – dość mocno zlaicyzowanych – polskich Tatarów, a w dodatku znacząco utrudnia funkcjonowanie w naszym kraju. Tatarzy Krymscy, co potwierdzali moi rozmówcy, niejednokrotnie czują się w Polsce obco. Nierzadko są niedowartościowani, czego powodem może być np. brak stałego zatrudnienia lub wykonywanie pracy niezgodnej z kwalifikacjami. Według polskotatarskich informatorów członkom krymskiej społeczności często towarzyszy również wrażenie bycia ludźmi gorszymi. Dzieje się tak z powodu nienajlepszej sytuacji majątkowej i związanej z nią pozycji społecznej. Na wskazane czynniki nakłada się bariera językowa, strach przed ksenofobią oraz obawa przed antymuzułmańskimi uprzedzeniami otoczenia. Kompleks tych cech tworzy syndrom, który od wielu lat dotyka uchodźców, przebywających w Polsce (Ząbek, 2002, s. 7-19).

Pomimo to należy podkreślić, że wśród Tatarów Krymskich jest kilka osób, których działalność społeczna, znaczny stopień integracji, a przede wszystkim osiągnięty sukces zawodowy, spotkały się z powszechnym uznaniem²⁹. Ci na razie potencjalni liderzy krymskiej diaspory migracyjnej starają się zacieśnić wzajemne relacje i więzy wspólnotowe. Celem tych osób jest wyjście poza dotychczasowy schemat kultywowania pamięci o własnym pochodzeniu, aby budować w przyszłości nową pantatarską świadomość, która łączyłaby polskich i Krymskich Tatarów. Można przewidywać, że w dłuższej perspektywie czasowej istnieje szansa na intensyfikację kontaktów i budowę realnej wspólnoty. Taka sytuacja może nastąpić, jeżeli młode pokolenie Tatarów Krymskich – dzieci urodzonych jeszcze na Ukrainie lub już w Polsce – uniknie „gettoizacji” oraz nawiąże bliższe relacje

²⁹Co roku w restauracji „Azima” w Gdańsku Susanna Izzetdinova organizuje obchody kolejnych rocznic deportacji Tatarów Krymskich. W spotkaniu, które odbyło się w 2022 roku – pod zapisanym po krymskotatarsku i ukraińsku hasłem „Krym to Ukraina” – uczestniczyło wielu gości, m.in. dyplomaci, działacze samorządowi, przedstawiciele instytucji publicznych i organizacji pozarządowych oraz polscy Tatarzy (Łyszczarz, 2022, s. 4-5).

ze swoimi polsko-tatarskimi rówieśnikami. Za taką opcją przemawia fakt, że generacja wychowana w Polsce, a przez to bardziej zintegrowana, zasymilowana i zwesternizowana niż ich rodzice, może dokonać przełomu we wzajemnych relacjach. Jest zatem nadzieja, że potencjał społeczno-kulturowy przybyszy z Krymu zostanie kiedyś wykorzystany.

Bibliografia

- Altyn Terek Susana Tukhiel, 2022 [on-line], https://www.owg.pl/ceidg/altyn_terek_susana_tukhiel_9,74,879271,8792714942 [dostęp: 12.10.2022].
- Azima Izzetdinova, 2022 [on-line], https://www.owg.pl/ceidg/azima_izzetdinova_9,74,957111,9571115333 [dostęp: 12.10.2022].
- Borowik I., 2013, *Jak w witrażach. Tożsamość a religia w biografjach Tatarów Krymskich, Rosjan i Polaków na Krymie*, Nomos, Kraków.
- Chazbijewicz S., 1990a, *Krym – pamięci Dżafara Seydameta*, Akcent, t. 39-40, nr 1-2, s. 9-10.
- Chazbijewicz S., 1990b, *Krym i Wilno*, [b.w.], Gdańsk.
- Chazbijewicz S., 2001, *Awdet czyli powrót. Walka polityczna Tatarów krymskich o zachowanie tożsamości narodowej i niepodległość państwa po II wojnie światowej*, UWM, Olsztyn.
- Chazbijewicz S., 2018, *Tatarzy polscy w ruchu prometejskim*, Nowy Prometeusz, nr 12, s. 199-212.
- Czerwonnaja S. i Chazbijewicz S., 2014, *Tatarzy krymscy – Tatarzy polskolitewscy*, UMK, Toruń.
- Ejsmont P., 2021, *Susanna Izzetdinova. Tatarska moc kobieca, Cukiernictwo i Piekarstwo*, nr 7-8 [on-line], <https://dlaspecjalistow.pl/pl/p/file/2824ff1699da9d3f91df72bace80b724/14-17.pdf> [dostęp: 12.10.2022].
- Grygajtis K., 2003, *Osadnictwo Tatarów gospodarskich w Wielkim Księstwie Litewskim XIV-XVIII w.*, Rocznik Tatarów Polskich, nr 8, 280 s.
- Gudaszewski G., 2015, *Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, GUS, Warszawa.
- Hlebowicz P., 2005, *Wydział Wschodni „Solidarności Walczącej”. Referat wygłoszony na konferencji naukowej w Ełku 15 grudnia 2005 roku w filii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego* [on-line], <https://sw.org.pl/index.php/wschod2/> [dostęp: 5.10.2022].

- Junko J., 2022, *Lider Tatarów krymskich: wściekły potwór nie nadaje się do leczenia* [on-line], <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1439508%2Clider-tatarow-krymskich-wskieply-potwor-nie-nadaje-sie-do-leczenia.html> [dostęp: 6.10.2022].
- Kirimal E., 2006, *Narodowa wojna Tatarów krymskich*, RC ZTRP, Gdańsk.
- Łabenda M., 2003, *Hizb ut-Tahrir, czyli Partia Wyzwolenia*, w: Parzymies A. (red.), *Islam a terroryzm*, Dialog, Warszawa, s. 167-193.
- Łyszczarz M., 2013, *Młode pokolenie polskich Tatarów. Studium przemian generacyjnych młodzieży w kontekście religijności mużułmańskiej oraz tożsamości etnicznej*, UWM, MZR, Olsztyn-Białystok.
- Łyszczarz M., 2015a, *Spółeczny wymiar współczesnej poezji polskich Tatarów*, w: Czerwiński G. i Konopacki A. (red.), *Estetyczne aspekty literatury polskich, białoruskich i litewskich Tatarów (od XVI do XXI w.)*, KBF „Wschód-Zachód”, UwB, ZTRP, Białystok, s. 183-202.
- Łyszczarz M., 2015b, *Znaczenie młodzieżowego zespołu pieśni i tańca „Buńczuk” dla kultywowania tatarskiej tożsamości etnicznej*, w: Ickiewicz-Sawicka M. (red.), *Kultura – naród – etniczność na pograniczach Europy i świata*, SMKL w Czeremsze, Czeremcha, s. 65-81.
- Łyszczarz M., 2022, *Gdańsk pamięta o deportacji Tatarów Krymskich*, *Przegląd Tatarski*, t. 55, nr 3, s. 4-5.
- Maj I., 2007, *Działalność Instytutu Wschodniego w Warszawie 1926-1939*, ISP PAN, Rytm, Fundacja „Historia i Kultura”, Warszawa.
- Mickiewicz M., 2013 *Sonetny krymskie. Qirim sonetleri*, tłum. Selim S., NK MZR, Białystok.
- Miśkiewicz A., 2017, *Sulkiewicz Hożmian-Mirza Aleksander*, w: Miśkiewicz A. (red.), *Słownik biograficzny Tatarów polskich XX wieku*, NKM MZR, Białystok, s. 164-166.
- Nauka języka tatarskiego*, 2012 [on-line], <https://mzr.pl/nauka-jezyka-tatarskiego/> [dostęp: 14.10.2022].
- Nauka języka tatarskiego*, 2016 [on-line], <https://ztrp.pl/nauka-jezyka-tatarskiego-2/> [dostęp: 14.10.2022].
- Nauka języka tatarskiego. Ogłoszenie*, 2013 [on-line], <https://ztrp.pl/nauka-jezyka-tatarskiego/> [dostęp: 14.10.2022].
- Oberlan M., 2019, *Kuchnia tatarska w Toruniu! Gotują Tatarzy, którzy uciekli z Krymu. Jakie menu i ceny?*, Nowości. Dziennik Toruński, 16 listopada [on-line], <https://nowosci.com.pl/kuchnia-tatarska-w-toruniu-gotuja-tatarzy-ktorzy-uciekli-z-krymu-jakie-menu-i-ceny/ga/c1-14582993/zd/40063073> [dostęp: 12.10.2022].

- Pawlic-Miśkiewicz B., 2022, *Pomoc uchodźcom z Ukrainy*, Przegląd Tatarski, t. 54, nr 2, s. 8-9.
- Perła Zeyneb Lavrishcheva, 2022 [on-line], https://www.owg.pl/ceidg/perla_zeyneb_lavrishcheva_9,74,542327,5423275422 [dostęp: 12.10.2022].
- Sejdamet Dż., 1990, *Krym, Życie Muzułmańskie*, nr 2-3, s. 114.
- Sobczak J., 1984, *Położenie prawne ludności tatarskiej w Wielkim Księstwie Litewskim*, Ossolineum, Warszawa-Poznań.
- Tyszkiewicz J., 1989, *Tatarzy na Litwie i w Polsce. Studia z dziejów XIII-XVIII w.*, PWN, Warszawa.
- Tyszkiewicz J., 2002, *Z historii Tatarów polskich 1794-1944*, WSH im. A. Gieyszтора, Pułtusk.
- Vatanyam A., 2015, *II Światowy Kongres Tatarów Krymskich 31 lipca-2 sierpnia 2015, Ankara. Relacja*, Nowy Prometeusz, nr 8, s. 71-79.
- Voytyuk O., 2018, *Tatarzy Krymscy. Sytuacja narodu w warunkach zmieniających się państwowości*, IBDKE, Białystok.
- Warmińska K., 1999, *Tatarzy polscy. Tożsamość religijna i etniczna*, Universitas, Kraków.
- Wendland W., 2013, *„Trzy czoła proroków z matki obcej”. Myśl historyczna Tatarów polskich w II Rzeczypospolitej*, Universitas, Kraków.
- Ząbek M., 2002, *Wstęp. Problemy adaptacji kulturowej migrantów*, w: Ząbek M. (red.), *Między piekłem a rajem. Problemy adaptacji kulturowej uchodźców i migrantów w Polsce*, Trio, IEiAK Wydziału Historycznego UW, Warszawa, s. 7-19.